

“Enigma Otiliei”

de George Calinescu

~~~Personajele~~~

În “Sensul clasicismului”, G. Calinescu subliniază ca “Orice literatură mare, așadar clasică, este o literatură de cunoaștere, iar cunoașterea înseamnă reprezentare rațională a vieții, spre deosebire de reprezentarea empirică, documentară”. O astfel de literatură a năzuit să scrie G. Calinescu în “Enigma Otiliei”, precum și în celelalte romane ale sale. Și fiindcă “orice adevărată cunoaștere se bizuie pe universalitate”, personajele și împrejurările în care acționează ele sunt tipice și vorbesc minții prin imaginile concrete în care dobândesc plasticitate și devin inteligibile. G. Calinescu este un adevărat clasic și corespunde caracterizării pe care a făcut-o în studiul de care vorbim: “Adevăratul clasic nu se ridică de la particular la universal, făcând eforturi inutile de a da semnificație evenimentului, el exemplifică doar universalul, când acesta apare întâmplător, aproape formulat într-un eveniment”. Personajele romanului Enigma Otiliei sunt asemenea “exemplificări”. Simplificând în bună măsură, vom indica nota definitorie a fiecăruia.

Costache Giurgiuveanu este exemplul de avar caracteristic epocii;

Leonida Pascalopol este un aristocrat care își caută ieșirea din blazare prin comportări rafinate și expediente erotice;

Stanica Ratiu este arivistul fără scrupul moral și escrocul locvace;

Aglae este “baba absolută, fără cusur în rău”

Aurica - fata bătrână muncită de complexe erotice nesatisfacute;

Simion Tulea - maniacul decrepit, căzut în senilitate;

Titi - caz patologic de degenerescentă;

doctorul Vasiliad este un secundant al lui Stanica;

popa Tuica și-a schimbat porecla în renume;

Otilia este exemplificarea feminității, evoluând, în condițiile procesului complex al societății burgheze, spre platitudine,

iar Felix exemplifică pe intelectualul în devenire, în aceleași condiții.

O caracterizare mai pe larg a unora din personaje este deci necesară.

Costache Giurgiuveanu este pivotul romanului; psihologia sa de avar, urmărită de autor, detine frânelor acțiunii; ea explică și accidentul fatal, iar moartea personajului stinge acțiunea. Avaritatea lui moș Costache este îndulcită de sentimentul patern pe care, îl manifestă fata de Otilia, un sentiment însă care nu se realizează, fiind anihilat de teama de a se rupe de averea lui. Mai mult, afecțiunea fata de “fe-fetita” să apară și ca o compensație morală pentru averea mamei Otiliei, pe care și-a însușit-o fără vreo formă legală, fapt ce a cauzat moartea acesteia și care condiționează acum starea materială a Otiliei. Propriu-zis, o bună parte din averea lui moș Costache e averea mamei Otiliei, respectiv a Otiliei, pe care și-a însușit-o prin drept familial. În schimbul acestei averi, el îi dă Otiliei afecțiunea sa paternă și promisiunea că-i va asigura viitorul. Sentimentul avarității îi terorizează viața și-i rapeste libertatea de a se mișca omeneste în societate. De la începutul romanului, personajul apare în această postură. Tentativa de a nu-l primi pe Felix, deși îi este unchi și tutore - adică administrator al averii acestuia până la majorat - îl definește ca atare. Mai departe, “ciupește” în mod meschin din veniturile lui Felix, după cum îl “ciupește” și pe Pascalopol la jocul de cărți sau târându-se pe sub masă după o monedă

cazuta din buzunarul acestuia, fara sa simta ridicolul situatiei. Cumpara material demolat, fiindca e mai ieftin, sau incearca la mai multe farmacii sa faca o reteta ca sa vada la care e mai ieftin si sa câstige astfel câteva centime. Manâncă cu lăcomie respingătoare la masa oferită de restauratorul chirias caruia îi vânduse clădirea restaurantului. Scena îmbolnăvirii subite, în care este dezbrăcat și îmbrăcat - citată mai sus - dezvăluie până unde poate duce teroarea avarității care-i anulează demnitatea de om. G. Calinescu releva situațiile grotesce în care se afla personajul și-l ridiculizează printr-un comic irezistibil. Nici momentele "de suferință ale bolnavului nu sunt lipsite de ridicol. Moartea lui nu inspiră un sentiment tragic, ci unul comic, realizat parca de o farsă a destinului. La capătul consecințelor avarității lui mos Costache se profilează drama Otiliei. Pentru că n-a înfiat-o la timp, ea rămâne dezmostenită, iar toată averea cade în mâinile Aglaei; pentru că a ezitat să pună la banca banii pe numele Otiliei, i-a furat Stanica; pentru că "papa" se purta așa de "ciudat", Otilia caută în Pascalopol un alt "papa", dar a dat peste un sot îmbătrinit, pe care l-a parasit într-o aventură sentimentală.

Condamnând avaritia și pe mos Costache, - purtătorul ei - autorul romanului condamnă societatea epocii, care a generat oameni cu asemenea vicii fatale, dezumanizante.

Leonida Pascalopol e mosierul care-și îngăduie lux și rafinament spiritual. Traiește și el un sentiment complex de paternitate, caruia i-a găsit un paleativ în familia lui mos Costache. Se cunoaște prea bine pe sine precum o cunoaște și pe Otilia. Marturisirea sa autobiografică este și o caracterizare bine stapinită :

"Eu, domnule Felix, da-mi voie să mă marturisesc duminică ca unui prieten, n-am fost fericit în casnicie. Întâia soție nu mi-a dat cinstea ce mi se cuvenea. În sufletul meu de mosier prozaic se ascunde puțin romantism. O cunosc pe Otilia de când era mică și pot spune că a crescut sub ochii mei. Dacă Dumnezeu mi-ar fi dat libertatea să-mi fac femeia cum vreau eu, aș fi făcut-o ca pe domnișoara Otilia. O iubesc și eu în felul meu, scumpe domnule Felix, pe Otilia, și poate că nu mă înșel când îți afirm că și ea mă iubeste pe mine. Nici nu e greu, fiindcă un dezamăgit ca mine e un om fără pretenții. Eu nu i-am cerut niciodată nimic domnișoarei Otilia și n-am prea stat să disting ce e patern și ce viril în dragostea mea.(...) Otilia venea la mine simplu, ca o fiică, și-mi cerea ceva. Ea nu a avut niciodată ideea că e curtezana, mă ierti, care cere de la un bărbat. S-a format între noi o rudenie a sui generis..."

Marturisindu-se mai departe lui Felix, îl asigură că e un om inofensiv, un bătrân care nu se poate lupta cu tinerețea lui, că ar vrea, sincer, să-i stie fericiți. "Domnule Felix, mi-ai întunecat existența, îți spun drept, mi-ai stricat niște nevinovate tabieturi de celibatar. Am nevoie de domnișoara Otilia, ea e micul meu viciu sentimental. Dacă nu pot fi un amant, rămân totdeauna un nepretuit prieten și părinte. Pentru voi amândoi. Așa să mă crezi!"

Iată poziția lui Pascalopol. Ea e caracteristică. Dacă Pascalopol, mosierul dezamăgit, își da seama că o femeie când iubeste "ia banii de la cel bătrân și-i dă celui tânăr", el s-a bizuit totuși pe șansa banilor săi. Și nu s-a înșelat. Otilia l-a urmat, dar l-a și parasit. Din toată puterea lui materială și spirituală a rămas numai eleganta vestimentară.

Aglae este definită într-o convorbire dintre Felix și Weissmann, student și el în medicină, în felul următor:

" ... așa o femeie rea ca matusa duminică, să nu te superi, n-am văzut... Este baba absolută, fără cusur în rău, pot să jur. Bărbatul ei înnebunea și fără infecție".

Șchitarea portretului din primele pagini ale romanului, citate mai sus, evoluează spre această sinteză pe care autorul o autorizează. Aglae este și ea, ca și frate-sau mos Costache, o întrușchitare a dorinței de a se îmbogăți. Tinta urmărită e averea acestuia. Pentru a o atinge,

devine agresiva si instinctul pasiunii, care o stapâneste, se dezlanțuie in mod salbatic ca la o fiara, peste care n-a trecut nici o unda de morala umana. Ocuparea militareasca a casei lui mos Costache in momentele când acesta cade bolnav, scotocirea febrila dupa bani si mutarea disperata a mobilierului in casa ei, felul in care este tratat bolnavul si apoi mortul dovedesc impulsuri izvorâte dintr-un instinct despotic. Despotismul Aglaei nu se exercita numai asupra clanului ei, ci il supune si pe mos Costache, care i-a luat frica, inhibindu-i gestul de a o infia pe Otilia, de a-i face testament sau de a-i "asigura viitorul". De asemenea, Otilia si Felix sunt timorati, iar reactiunea lor devine dezgust si dispret :

"in familia in care ma aflu - spune Felix - unul pândeste pe celalalt si-l cred capabil pe fiecare, pentru bani, de cele mai mari mârsavii." Numai pe ginere-sau il accepta, fiindca il socoteste aliat si instrument al uneltirilor sale, fara sa-si dea seama ca acesta "ii va da lovitura".

S-a observat ca totusi Aglae isi apara familia si ca goana ei fara scrupule dupa averea lui mos Costache are o justificare in acest scop. Intr-adevar, pledeaza ca Simion sa-i dea zestrea Olimpiei, sotia lui Stanica; o compatimeste pe Aurica si-i cauta zadarnic un sot; il tine sub aripa ei de mama pe nevolnicul Titi; in acelasi timp insa il arunca in ospiciu pe Simion fara remuscari, pentru a se elibera de o povara, ca sa-si traiasca viata. Avida de avere, Aglae nu cunoaste nici un criteriu moral si manifestarile ei se dezlanțuie orbeste.

Iat-o descrisa in momentul mortii lui Costache :

"In vreme ce cadavrul statea inert peste plapuma si incepuse sa ia tonuri ceroase, Aglae, Olimpia, Aurica si Titi scotoceau in toate partile, trageau sertarele, desfaceau garderobul, cautau prin soba (...) Furioasa, Aglae trânti usile dulapurilor, trase covoarele, fara sa le mai aseze la loc, desfacu cutiile mari de la masa de joc si de la cea din sufragerie (...). Negasind nimic in haine, trase perna de sub capul lui mos Costache, privi pe sub cearceaf, apoi ridica cu putere salteaua, rasturnind cadavrul spre perete".

Aglae e un exemplu de monstru moral generat de burghezie, pe care G. Calinescu l-a surprins cu mare arta in miscarile sale tipice.

Stanica Ratiu, avocat fara procese, isi exercita debitul verbal in sânul familiei si in cercul prietenilor. Tema lui favorita este paternitatea, casatoria, familia. Patosul avocatesc al discursului ocazional, instantaneu, este rezultatul unei experiente câstigate si pe care o repeta cu orice ocazie. Obiectivul urmarit este banul, pe care nu se sfieste sa-l dobindeasca de la oricine si in orice calitate. Cere cu emfaza, afisând o mutra de "martir", si de la Otilia, si de la Felix si de la Pascalopol, si de la Marina, ca si de la rudele sale. Nu pierde nici o ocazie sa "ciupa", incredintat ca va putea pune odata mâna pe banii lui mos Costache, pe care, intr-adevar, ii fura pur si simplu. Imbogatit, paraseste pe Olimpia, casatorindu-se cu Georgeta; a fost chiar prefect intr-o scurta guvernare, este proprietarul unui block-haus si patroneaza tripouri si cercuri de morfinomani. Stanica este si el un produs al societății capitaliste, incadrându-se in seria tipologica reprezentata de Dinu Paturica, Tanase Scatiu, Gore Pirgu si Iancu Urmatecu, eroul romanului lui Ion Marin Sadoveanu.

In zugravirea tipului, G. Calinescu foloseste o paleta bogat colorata, incât face din el "o figura extraordinara", cum observa criticul Ovid S. Crohmalniceanu, care adauga : "volubilitatea personajului are atâta intensitate vitala, incit ridica arta de a trivializa orice lucru si de a-l umfla fantastic la o adevarata perfectiune. In materie de demagogie si versatilitate, Stanica are geniu. Nu e foarte departe de adevar când spune: "He, he, Stanica e profund, degeaba incercati dumneavoastra sa-l luati peste picior". (Literatura româna intre cele doua razboaie mondiale, vol. I). Daca Stanica "are geniu", acesta e un geniu al raului.

Felix si Otilia apar in roman, dupa marturisirea lui G. Calinescu, "in calitate de victime si de termeni angelici de comparatie". Orfani, ei au nevoie de afectiune paterna, pe care, negasind-o in integritatea ei morala si fara sa le jeneze individualitatea, si-o acorda reciproc. Dragostea lor are si aceasta nuanta de sprijin mutual pentru a iesi demni de sub tutela venita din afara, fie de la mos Costache, fie de la Pascalopol. Dar in puritatea dragostei lor adolescente s-au infiltrat umbri ale mediului social - luat ca termen general - precum si particularitati ale propriilor temperamente: "Otilia nu spunea lui Felix ca nu-l iubeste, ci numai se apara de invinuirea ca nu-l iubeste. Nu da nici un curs sentimentului, nu in forma brutala pe care, demult, Felix o gonise din mintea lui, ca absolut incompatibila cu dragostea adâncă, dar sub cilipul proiectelor, al visarii impreuna. Felix ar fi voit ca Otilia sa spuna: "Mai tirziu, când vom fi impreuna", insa ea nu facea nici un proiect de viitor. Odata, ea daduse a intelege ca Felix are, mai întâi de toate, de indeplinit o misiune in viata, sa-si promoveze cariera, insa nu era acesta un motiv de a goni pâna si visurile. Evident, sufletul Otiliei era impenetrabil, si, daca ea juca constient o comedie, o juca cu multa finete si gratie."

Dimpotriva, Felix e un "suflet limpede, incapabil de disimulatie, profund in sentimente", care nu-si poate inchipui dragostea "decit sfîrsînd cu casatoria"...

Pentru implinirea dragostei in acest sens, vointa lui se concentreaza in realizarea maxima a profesiei. "Voi cauta -isi noteaza el in caiet, ca sa nu uite sa fiu bun cu toata lumea si modest, si sa-mi fac o educatie de om. Voi fi ambitios, nu orgolios". Si s-a tinut de cuvint. Stapân pe sine, Felix pune frâu instinctelor biologice si in lumina eticii sale pastreaza casta si pura dragostea pentru Otilia. De aceea, pentru el Otilia ramâne o "enigma" si fuga ei cu Pascalopol nu-i produce decât o criza trecatoare de adolescenta fara sa se transforme intr-o drama. Felix este un spirit rational, care nu se pierde in nebuloasa tineretii, desi e stapânit de o dragoste mare si curata.

Otilia poarta in ea enigma eterna a feminitatii: "Otilia traia cum cânta la pian, zguduitor si delicat, intr-un tumult de pasiuni, notate precis pe hârtie, stapinite si justificate". De aceea, socotea ca adevarata viata nu tine decât câtiva ani. Si a preferat sa traiasca intens, dramatic, acesti ani, decât sa astepte implinirea profesionala a lui Felix. Pentru ea "fericirea" trebuia sa fie imediata, ca o alunecare intr-o vâltoare pe care nu poti s-o eviti. Ia visa viitorul ca un sir de explozii neprevazute. Acest neprevazut al aventurii pe care-l cauta cu aviditate a azvârlit-o si din bratele lui Pascalopol, devenind "nevasta unui conte, cam asa ceva", cum il informeaza Stanica pe Felix. Fiinta tulburatoare, cu miscari gratioase si pline de lirism, esueaza, in vârtejul social al placerilor nepotolite, intr-o casnicie exotica si o platinitudine feminina, care a stins totul. Daca a fost o enigma pentru Felix si pentru Pascalopol, pentru noi dezlegarea enigmei sta in conditiile moralitatii burgheze care a absorbit-o.

Fondul social al romanului e prezentat in optica unei perspicacitati critice de ordin balzacian.

Personajele lui Calinescu sunt admirabile studii de caracterologie. Romanicirul il continua in acest plan al operei sale pe Caragiale, scriitorul de cea mai severa tinuta clasica din literatura româna. El creeaza personaje caragealesti ca Aglae, Stanica Ratiu, Aurica, Weissman.

Realizare artistica a personajelor

ANTITEZA se constituie între personajele prezentate până acum și celelalte trei care îl ocrotesc pe Costache : Pascalopol, Otilia și Felix. Acțiunea se precipită când moș Costache cade între caramizi și e găsit de Marina. De acum lucrurile se schimbă într-o strategie militară al cărei șef de stat major este Aglae : "Aurica, vino repede, că i-a venit rău lui Costache ! Cheama-1 și pe Titi. Treceți dincolo să nu fure vreunul ceva. Marino ! Tu alergă iute la Stanica. Să vie și el și Olimpia și să aducă doctorul pe care-1 știe el. De acum comicul, ridicolul și grotescul devin și mai suculente.

Expresia seninatății e Pascalopol, care după ce a dat dispoziții cu privire la rosturile financiare care privesc pe Otilia, ia flautul (preferințele muzicale calinesciene) și stând a la turcă pe sofa cântă Menuetul lui Mozart. Poate că Pascalopol e un alter ego al lui Calinescu, o voce a lui, dintre multele. El a fost acuzat de idealizare, dar cu situația pe care o avea, cu educația sa și cu antecedentele sale, nu putea face altfel decât cum a procedat; spre a fi logic în dezvoltarea acțiunii. El e un vade mecum al generozității, un suflu al afecțiunii dezinteresate. E un personaj reușit, o spusese încă din 1938 atât S Cioculescu cât și Perspessicius: Plimbarile propuse sunt o evadare în aproape fantasticul spațiu al deliciilor naturiste. E ca un erou stendhalian, cu posibilități de trimitere la idei sentimentale, la tema vieții așa cum e. Nu e tiran nici rigid față de femei, ci filozof în felul său, fiind foarte evoluat și rafinat în comparație cu bestiala Aglae. Dar la minunata sa moșie (crede el), dispozițiile date de dânsul sunt aspre și categorice, căci "avea disciplina sufletească de a nu se lăsa pacalit". Elegant, monden, el se acomodează situației și renunță la Otilia când constată că nu formează ceea ce ar fi dorit amândoi. S-ar putea spune că prin acest personaj se ilustrează lipsa de conflicte pe plan material și moral; în tot caz, el nu le oglindește. Personajul e transfigurat în sensul clarității și olimpiciului.

Otilia are o enigmă pe care Felix vrea să o afle, dar de fapt și Felix are o enigmă, indescifrabilă, cu toată exegeza ce s-a făcut în legătura cu vizita Otiliei la dânsul, în timpul nopții. Odaia fetei are trei oglinzi mobile, metaforic celei trei atitudini ale acestor trei personaje ce formează un triumvirat moral victorios asupra imoralității Tulenilor, Sohatchilor și a lui Stanica. Motivul oglinzilor nu este aici pur decorativ, gratuit, ci implică un tâlc al interiorului personajelor. Mobilitatea uneia dintre ele; este înseși mobilitatea psihicului Otiliei care nu se poate cristaliza deodată "Sint o nebună, Felix, nu trebuie să te iei după mine", zice Otilia. Ea trece repede de la o stare la alta, ca apele oglinzii care reflectă tot alte vedenii și peisaje. Ca unui erou din Cezar Petrescu, i se împlineste orice dorință. Felix, care nu e pozitivist, un om de știință, care admira tenacitatea, autoritatea, siguranța omului în toate, nu poate înțelege mobilitatea tinerească a Otiliei, căci el știe că lucrurile trebuie să fie precise, statornice până la o anumită limită. Labilitățile sufletesti nu sunt bune și oamenii nehotărâți sunt nefericiți. Otilia e rece, tatonează uneori, dar și copilăriile ei, capriciile ei ne fac să tremurăm de emoție, să zâmbim iertător. Ea face serios bucatărie dar face cu ingenuitate costumăria papusilor, alternând suavul cu banalul. Felix nu înțelege acest continuu balans între una și alta : îl iubeste pe Felix, dar se căsătorește cu Pascalopol. Strălucirea mondenă și intimitatea îi cer prioritatea și ea se străduiește să le satisfacă pe ambele. Ea este o enigmă pentru Felix și Felix e o enigmă pentru Otilia, căci s-a stăpânit în mod excepțional, urmându-și linia sa etică.

Otilia e aici tipul adolescenței adorabile, neuitate, inefabile, contradictorii din inocență, pe care nu o poți uita, cum spunea Ibraileanu despre astfel de chipuri de femei. Avatarurile Otiliei provin din dezinteresul ei total pentru ce trebuie să facă rațional și opțiunea ei finală pentru America de Sud are ceva atât de romantic încât se armonizează cu firea ei " Tu nu cunoști viața, Felix - reluă Otilia ideea - pentru o fată, reușita în viața nu e o chestiune de studiu

si de energie. Admir inteligenta si vointa ta de barbat, astea nu sunt bune si pentru o femeie.

Rostul femeii este sa placa, in afara de asta nu poate fi fericire “. Iar tot atunci, in convorbirea cu Felix : "Succesul nostru in viata e o chestiune de viteza, iubite Felix. Ah, ce rau imi sta negrul, ma invineteste la fata. Dupa scena aceasta, Otilia isi imparte lucrurile. Apoi va spune : "De obicei fetele admira pe oamenii ca tine si merg dupa oameni ca Stanica". Otilia a fost o enigma si pentru Pascalopol. Din nostalgia amintirilor pure, dupa razboi, deci dupa 10 ani cel putin, Felix trece din nou pe strada Antim, unde staturse Otilia in vremea tineretii ei, ca sa vada imensa paraginire si sa auda ecoul ca nu sta nimeni acolo.

Felix e tipul omului echilibrat, clasic, rece, Intreprinzator, sigur de sine si tenace, casatorit bine, ajuns profesor universitar. El e plin de vointa si stapânire de sine, un gentlemen cu Otilia, care il intelege la sfârșit ,ca el nu e capabil de nebunii. El are constiinta valorii personale si e pregatit solid in meseria sa. Pentru Pompiliu Constantinescu, Felix reediteaza situatia din "Cartea nuntii" in ce are tânarul mai poetic, dar tratat obiectiv. E de un avânt explicabil la un tânar student in medicina, fiu el insusi de doctor, cu insusiri exceptionale si nevanitos, nepedant. Când fata nu-i raspunde la scrisoare, Felix pleac, pe jos pâna la Baneasa, prin frig, ca spre a compensa durerea pe alt plan.

In romanul "Enigma Otiliei", categoriile tragic, comic, ridicol, transferul lor reciproc, intrarea unora in sfera altora se face cu abilitate încât tabloul social al epocii 1909-1922 (acesta din urma sugerat in final) apare cu garantia autenticitatii maxime când e vorba de transfigurarea relatiilor pe planul fictiunii literare. Mediile sociale investigate, minutiozitatea analitica, morala, tipologia il fac balzacian.

"Enigma Otiliei" e unul din cele mai bune romane ale perioadei interbelice românești, model de epica balzaciana modernizata in stil clasic.